

Vårt behov av rankinglistor

Allmänheten får en ständig ström av uppgifter om Sveriges placering i välståndsligan, tillväxtligan, konkurrenskraftsligan, hederlighetsligan etc. Syftet med indexen är i regel att spegla invånarnas relativa levnadsstandard eller ländernas förutsättningar att uppnå ett högre välstånd jämfört med eller rentav i konkurrens med andra länder. Korrelationen är ofta hög mellan rangordningarna; de nordiska länderna hamnar högt på topplistorna vare sig de beskriver den relativa möjligheten till ett gott liv eller den globala tillväxt- och konkurrensförmågan. Sverige erövrade år 2002 en silvermedalj i "humanitet" enligt FNs Human Development Index – Norge är bäst – och en hedrande bronsmedalj i konkurrenskraft både 2003 och 2004 enligt World Economic Forums index över Growth Competitiveness – Finland och USA är bättre.

Den höga korrelationen mellan listplaceringarna beror *inte* på det faktum att BNP per capita ingår i många index. Tvärtom resulterar en jämförelse av BNP per capita i en helt annan rangordning än övriga index. Irland är ett bra exempel. En hög tillväxttakt gjorde att landet, efter att bli ha passerat Sverige under 1990-talets andra hälft, uppnådde en imponerande tredjeplats 2001 på en rankinglista baserad på OECDs uppgifter om medlemsländernas BNP per capita, köpkraftskorrigerade värden. (Vi bortser här från Luxemburg.) Men World Economic Forums index över tillväxt- och konkurrenskraft ger ingen anledning att tala om ett irländskt under – Irland ligger här idag på trettionde plats. Landet är t o m placerat efter samtliga baltiska stater vid en rangordning utifrån delindexet "teknik"! Sverige är ett ytterligare exempel på att jämförelser av BNP per capita ger en avvikande bild av välståndets och konkurrensförmågans fördelning över länder. Sverige fick år 2003 platssiffrorna 10 respektive 14 på listan över köpkraftskorrigerad BNP per capita i OECD-länderna, dvs vi låg långt från medaljplats till skillnad från vid början av 1970-talet. De två platssiffrorna illustrerar för övrigt att Sveriges placering är tvetydig även om vi bara skulle använda BNP per capita som jämförelsenorm; rangordningen är avhängig om vi uttrycker köpkraftspariteter i löpande eller fasta priser.

Tvetydiga rangordningar gör det möjligt för den socialdemokratiska regeringen att hänvisa till index som sätter Sverige i världsklass. Borgerliga politiker har en tendens att framhäva måttens svagheter snarare än Sverige medelmåttighet; vi tappade ju främst placeringar i BNP-per-capitaligan under 1990-talets första hälft. En ytterligare statistisk komplikation har påverkat den politiska debatten i Sverige – OECDs ständiga revideringar av

tidsserierna över köpkraftskorrigerad BNP. Även små revideringar av ländernas BNP har fått stora effekter på Sveriges placering. Dagens statistik visar t ex att få OECD-länder passerade Sverige under 1970- och 1980-talen, två decennier som var föremål för en intensiv debatt om Sveriges eftersläpning i denna tidskrift i början av 1990-talet. Vad ska egentligen folk tro om tillståndet i Sverige?

Många index bygger på en mer eller mindre uttalad kritik av ekonomers och politikernas fokusering på BNP per capita; måttet anses inte definiera välståndets förutsättningar eller reella innebörd. Men det finns all anledning att varna för alternativa index. De lider ofta av svagheten att vara teori-, statistik-, struktur- eller uppdragsberoende.

En del index är teoriberoende i den meningen att valet av variabler och deras sammanvägning bygger på en specifik ekonomisk teori om utvecklingens drivkrafter eller välfärdens ingredienser. Bakom indexen står oftast välrenommerade ekonomer. Amartya Sen är ingenjören bakom FN:s Human Development Index, Jeffrey Sachs, Michael Porter och Xavier Sala-i-Martin har medverkat vid utformningen av World Economic Forums olika konkurrensindex o s v. Men teorierna är inte invändningsfria. World Economic Forum väljer att lägga en extra tonvikt på innovationsförmågan vid beräkningar av underindexet ”teknik” för rika länder. Teknikindikatorn får i sin tur en större vikt vid konstruktionen av det övergripande indexet för rika jämfört med för fattiga länder. Den bakomliggande teorin är att innovationskraften blir allt viktigare på bekostnad av imitationsförmågan när länderna närmar sig teknikfronten; ett liknande synsätt genomsyrar också den ”Sapirrapport” till EU-kommissionen som utarbetats av bl a Philippe Aghion. Men flexibilitet och god imitationsförmåga, i kombination med hög innovationskraft inom vissa produkt- och teknikområden, är förmodligen en lämplig utvecklingsstrategi för många utvecklade länder speciellt om de är små. Omvänt illustrerar ”det svenska undret” kring förra sekelskiftet att en kombinerad imitations- och innovationsstrategi kan vara en framkomlig tillväxtväg även för ett fattigt land. Det var kanske tur att de aktörer som stod bakom bildandet och utvecklingen av dagens svenska storföretag inte kände till en teori om att de borde ha varit goda imitatorer! World Economic Forums tillväxtteori bortser också från den industriekonomiska litteratur som belyser, om än inte entydigt, fördelen av att vara de första imitatorerna – dessa företag undgår höga FoU-utgifter och risken för misslyckade FoU-projekt. World Economic Forums kontroversiella tillväxtteori ger lyckligtvis inte upphov till några större snedvridningar av rangordningen. Forumet har av misstag valt att beskriva innovationskraften med hjälp av indikatorer som också belyser förmågan till anpassning (FoU-utgifternas storlek i det egna landet jämfört med i andra länder samt andelen högskole- och universitetsstudenter i de berörda kohorterna).

Indexen är statistikberoende genom att de bygger på befintlig officiell statistik och på databaser som forskare har byggt upp utifrån en specifik frågeställning. De tar t ex inte hänsyn till företagsbeståndets förändring i

allmänhet och till nyföretagandets omfattning och effekter på produktiviteten i synnerhet. Det enkla skälet är att det saknas en heltäckande tillförlitlig statistik. World Economic Forums enkäter om innovationsklimatet – som bestämmer en fjärdedel av underindexet ”innovationer” – verkar dessutom bara ge information om storföretagens inställning. Sverige hade förmodligen löpt risken att förlora sin bronsmedalj i tillväxt- och konkurrenskraft om hänsyn hade tagits till entreprenörskap.

Ett närbesläktat problem är att indexen är strukturberoende. Rangordningen kan bli felaktig på grund av ägarförhållanden samt närings- och företagsstruktur. Utländska företag stod genom sina direktinvesteringar för en anseelig del av det irländska BNP-undret. Landets blygsamma placering på World Economic Forums rankinglista över innovationsförmåga – ett betydelsefullt underindex för rika länder – är inte överraskande med tanke på den vikt som forumet lägger vid uppgifter om nationaliteten hos de uppfinnare som har blivit beviljade patent i USA.

Valet av indikatorer och av metoder för deras sammanvägning kan bli uppdragsberoende om indexen är finansierade eller rentav konstruerade av internationella samarbets- och intresseorganisationer. FNs humanitetsindex väcker sympati genom sin ambition att även ta hänsyn till livskvaliteter som inte BNP-måtten fångar upp (läskunnighet bland vuxna, barnadödlighet och förväntad livslängd). Men det finns en stor risk – särskilt vid framtida kompletteringar – att indexen blir resultatet av en politisk kompromiss eller ännu värre, av enskilda länders missnöje med tidigare rangordningar. Information till afrikaner om att deras länder är de omänskligaste i världen eller till företrädare för en politisk och ekonomisk stormakt om att deras land inte länge hör till de mest humana kan knappast befrämja en aktiv medverkan i eller finansiering av internationella samarbetsprojekt.

Sammantaget finns det skäl att fortfarande fokusera på BNP (eller BNI) per capita vid jämförelser av ekonomisk utveckling trots svårigheterna att beräkna köpkraftspariteter och framför allt den offentliga sektorns bidrag. Risken för snedvridande beroendeförhållanden är här mindre än för andra index och rentav obefintlig i ett avseende – värderingen och sammanvägningen av olika aktiviteter i näringslivet sker med utgångspunkt från faktiska marknadspriser. En fördel med studier av BNP per capita är att vi kan jämföra betydelsen av förändringar i produktiviteten – BNP per arbetstimme – med den av förändringar i arbetstider per sysselsatt, andelen sysselsatta av arbetskraften, arbetskraftsdeltagandet och åldersammansättningen. Dekomponeringen gör det t ex möjligt att belysa att produktivitetstillväxten har haft en positiv effekt men utvecklingen av arbetskraftsdeltagandet och arbetslösheten en negativ effekt på Sveriges relativa BNP per capita sedan början av 1990-talet.

Enligt IMDs (International Institute for Management Development) index över global konkurrenskraft har Sverige en relativt blygsam placering i år (nummer 11). Men grenar där Sverige är sämst – terms-of-trade, sysselsättningstillväxt och tillväxt i BNP per capita – överlappar varandra.

Sysselsättningsutvecklingen har effekter på BNP uttryckt i den egna valutan medan bytesförhållandet till andra länder påverkar de köpkraftskorrigerade värdena.

BNP per capita ger en någorlunda rimlig bild av befolkningens ekonomiska välfärd. Samtidigt finns det skäl att behålla och utveckla ”gröna” nationalräkenskaper och humanitetsindex även om arbetet helst borde bedrivas i oberoende forskningsmiljöer för att öka motståndskraften mot politiska och organisatoriska påtryckningar. Uppgifter om BNP per capita och FN:s humanitetsindex ger den förmodligen rättvisande bilden av Sverige som en nation som inte längre tillhör gruppen länder med den allra högsta utvecklingsnivån, men ändå är ett jämförelsevis bra land att leva i. Vi skulle dock riskera att tappa placeringar i humanitetsligan om FN:s index tog hänsyn till integrationen av medborgare av utländsk härkomst.

På goda grunder ifrågasätter jag värdet av att konstruera övergripande index i syfte att utse världsmästare i global konkurrens o dyl. Min rekommendation om att skrota indexen sker i vetskap om att ett antal ledande ekonomer därmed skulle få ge upp några av sina mest välarvoderade bisysselsättningar och flera ekonomijournalister fräntas möjligheten att suddas ut gränsen mellan sport- och ekonomisidorna.

Lennart Erixon